

Богдана ПЕТРИШАК

УКРАЇНЬСЬКА ГРОМАДА В НАЙДАВНІШІЙ АКТОВІЙ КНИЗІ ЛЬВІВСЬКОГО МАГІСТРАТУ 1382–1389 РОКІВ

Українська автохтонна громада, яка від найдавніших часів мешала у Львові, не випадково майже зникає з поля зору, коли йдеться про Львів найдавнішого магдебурзького періоду, особливо – “Львів німецький”, як характеризував цей період історії міста польський хроніст XVII ст. Бартоломей Зіморович¹. Відомості про українців – корінних мешканців Львова, які його заснували і збудували, лежать у площині напівміфів, напівлегенд і продовжують залишатися там через відсутність систематичних і неперервних студій над їхньою історією.

Як слушно зазначив у статті про “національний” Львів Мирон Капраль, “спеціальних розвідок з національної проблематики написано обмаль”, проте у працях істориків фрагментарно заторкнуті відносини національних громад, правове становище, конфесійна політика, кількісно-статистичні показники населення в різні епохи тощо. Кожна історіографія розглядала місто під своїм кутом бачення, саме тому український Львів був або “княжим”, або часів “національного відродження XVI–XVII ст.”², натомість українці, які часто потрапляли до поля зору магдебурзького права (судилися, заповідали одне одному майно, купували-продавали нерухомість тощо), змушені були залишатися поза контекстом докладнішого інтересу, бо автоматично потрапляли до “польської історії”.

Перші систематичні писемні згадки про українців у місті стосуються другої половини XIV ст., однак про детальний аналіз усіх збережених оригінальних актів і документів цього часу, як зазначив свого часу Олег Купчинський, наразі говорити не доводиться. “Досі нічого не знаємо про ряд... документів..., які згадуються в пізніших документальних матеріалах. Не завжди переконаливо аргументовано віднесення деяких документів до фальсифікатів. На окрему увагу заслуговує іноземна документальна спадщина, у якій віддзеркалено різного характеру контакти з галицько-волинськими землями”³. Подібну репліку ще раніше подав й Іван Крип’якевич у вступі до праці про Львівську Русь: “Розвідка не вичерпала усього історичного матеріалу: крім приступних друкованих жерел використано... з рукописних лиш чотири книги львівських консулярних актів; інші міські акти, акти гродські і земські та інші поки що не могли вийти в розсвід”⁴.

¹ Зіморович Б. Потрійний Львів / Leopolis Triplex / Перекл. з лат. Н. Царьової; коментарі І. Мицька. – Львів, 2002. – С. 61–109. Хронологічні рамки цього періоду обіймають середину XIV – першу половину XVI ст.

² Капраль М. “Національний” Львів XVI–XVIII століть в історіографії // Львів: місто – суспільство – культура: Зб. наук. праць / За ред. О. Аркуші, М. Мудрого. – Львів, 2007. –

Т. 6: Львів – Краків: діалог міст в історичній ретроспективі. – С. 17, 33.

³ Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – С. 4.

⁴ Крип’якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження і матеріали / Упоряд. М. Капраль. – Львів, 1994. – С. 1 (Львівські історичні праці. Джерела. – Вип. 2).

З усього джерельного масиву XIV століття найбагатшим матеріалом до історії українського міського анклаву володіє найдавніша збережена книга магістрату Львова 1382–1389 рр. як перший вцілілий кодекс після пожежі 1381 р., що знищила попередні міські записи. За змістом це спільна книга вписів протоколів засідань раецького та лавничо-війтівського урядів й через це вона часто фігурує в історіографії як “змішана”⁵. Саме звідси можна почерпнути відомості про українську громаду, члени якої виступали перед органами міського самоврядування з повсякденними турботами, що вимагали вирішення у правовому полі. Найбільше ситуацій стосувалося операцій купівлі-продажу, застави, позики тощо. Проаналізувавши книгу, отримуємо відповідь на запитання, якою була територія проживання українців у тогочасному маґдебурзькому місті, скільки родин тут мешкало, якими були їхні стосунки між собою та з іншими міщанами/етнічними групами, певні соціокультурні впливи. Важливим вступним зауваженням є те, що терміни “українець” і “русин” вживаємо тут синонімічно на позначення членів української/руської громади, яка мешкала в Середмісті і на передмістях пізньосередньовічного Львова і потрапила на сторінки раецько-лавничої книги.

Першою коротенькою розвідкою на цю тему можна вважати рецензію І. Крип'якевича на опубліковані три томи “Історичних пам'яток Львова”⁶ (3 найдавніші міські книги), властиво, навіть не класичну рецензію, а короткий виклад вміщеної у них інформації про українську громаду. Історик виявив 94 згадки про українців – власників нерухомості (!) у Середмісті та на передмістях Львова. Якщо відкинути українців, згаданих у XV ст., то у найдавнішій книзі відnotовано 12 осіб. Дослідник, який візьметься за подібний підрахунок, матиме, насамперед, проблему із визначенням їхньої кількості, адже критерії вибору виявляються надто хиткими. Означення “Rutenus”, “Rutenicalis” є досить чіткою вказівкою на етнічну належність, натомість німецький термін “Reuse” (в різних варіантах) досі (і небезпідставно) не сприймається істотним аргументом для зарахування тієї чи іншої особи до української громади. Тут варто згадати добре відомого львівського плебана кінця XIV – початку XV ст. Іоанна Ройзе, який у різних інтерпретаціях виступає під різними іменами (Ян Рутені, Іван Русин)⁷. Також важливим є врахування звичної для давніх джерел багатоваріантності прізвищ/прізвиць львівських міщан і прибулих чужинців, що вирішували свої справи перед львівським урядом. Саме тому, зокрема, не взято до уваги Миколая

⁵ На сьогодні книга зберігається в Центральному державному історичному архіві України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ України). – ф. 52 (Магістрат міста Львова). – Оп. 2. – Спр. 1. Опубліковано: Najstarsza księga miejska 1382–1389 / Wyd. A. Czołowski (Pomniki dziejowe Lwowa. Monumenta Leopoliensia Historica. – Т. 1). – Lwów, 1892. Далі відкликання наводяться за друкованим виданням.

⁶ Крип'якевич І. Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta, том I Najstarsza księga miejska 1382–89, стор. VIII + 154 + 1 факсиміле, Льв., 1892, Том II Księga przychodów i rozchodów miasta 1404–1414, стор. VI + 184, Льв. 1896, Том III Księga przychodów i rozchodów miasta 1414–1426, стор. IV + 188, Львів, 1905 // Записки Наукового товариства імені

Шевченка. – Львів, 1906. – Т. 72. – С. 197–201.

⁷ Кметь В. Діяльність галицького латинського архієпископа Якуба Стрепи (1391–1409) (на матеріалах Центрального державного історичного архіву України у Львові) // Львів: місто – суспільство – культура / Збірник наукових праць / За ред. М. Мудрого. – Львів, 1999. – Т. 3. – С. 22–31, *Льків-Свидницький М.* Прагматична (документальна) писемність галицького архієпископа Якуба Стрепи кінця XIV – початку XV століття // Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць. – Львів, 2017. – Т. 10: Львів / Lwów / Lemberg як міські простори: уявлення, досвід, практики / За ред. О. Аркуші, О. Вінниченка, М. Мудрого. – Ч. 2. – С. 11–70.

(Ніклоса) Ройзе, Андреаса Ройзе з Любліна, Пешка Ройзе та Павла Ройзе з Торуня⁸. Якщо щодо особи не вживалося однозначного за вимовою окреслення “Rutenus”, її враховано лише тоді, коли інші, додаткові ознаки вказували на українське походження (виразне слов'янське ім'я, звідки прибув до Львова тощо).

Найперше, всіх українців виписано за іменним вказівником видання, який уклав Александр Чоловський, однак пізніше також проведено звірення *de viso*, адже відомо про недосконалість та неповність доданого до видання вказівника⁹. При підрахунку кількість українців не співпала а даними із наведеної статті І. Крип'якевича). Очевидно, тут варто наголосити на розбіжності критеріїв віднесення осіб до української громади та українських власників нерухомості. Наприклад, Довгий (Лонгус) Ходор в І. Крип'якевича виступає українцем, хоча його родич Довгий Семен – ні. Насправді зарахування як одного, так і іншого до української громади може бути помилковим, тому опускаємо цього міщанина. Натомість виявлено 18 інших осіб-українців (всього 29)¹⁰, які не посідали нерухомості, натомість в той чи інший спосіб відігравали певну роль у міському соціумі. Спробуємо проаналізувати цю невелику групу за описаними напрямками.

Територія та забудова. Відповідно до специфіки відомостей найдавнішої вцілілої львівської актовій книги, найчастіше в актах магістрату українці з'являлися при нагоді набуття/відчуження нерухомості, тому, відповідно, знаходяться відомості про місця, де вони проживали, та типи забудови, якою володіли. Територіально русини мешкали на території певного анклаву довкола знаного згодом трену свого сукупного проживання на території історичного Середмістя. Як писав І. Крип'якевич, “...від сходу доходив руський квартал до міських мурів, ... від півночі граничив з костелом Домініканів, від заходу замикав ся нинішньою Бляхарською вулицею (котра лиш по східнім боці належала до Русинів), займав Руську вулицю (але мабуть не цілу, лиш від її перехрестя з Бляхарською до мурів), а від полудня клином входив в жидівську дільницю”¹¹. Міська влада дозволяла українцям заселитися лише в одному кварталі – руському¹², що джерела підтверджують тільки опосередковано. Ці границі, фактично, відповідають інформації сукупності актових записів найдавнішої книги. Так, Яцько русин мав власність (докладніше не окреслену) на вулиці Жидівській¹³, діти Івана русина – Єнч та його сестра – чверть двору і будинок там же¹⁴. Важко визначити, про яке місце йдеться, але коли прослідкувати за записами актовій книги долю цього будинку, то можна припустити, що він розташовувався на вулиці біля міської лазні й давніше належав Генрикові Клемме¹⁵. Згодом його половини викупили Миколай Глязер, племінник Єнча, та Освальд¹⁶. Крім будинку та іншої власності, про яку згадано в контексті допомоги, що її Єнч надав співгромадянину Миколаю Фреуденталю¹⁷, у 1386 р. він продав половину поля за межами міста Андреасу Зомерштайну¹⁸. Тут, безперечно, йдеться про передмістя.

⁸ Najstarsza księga... – S. 138.

⁹ Наприклад, при написанні кандидатської дисертації виявлено й усунуто помилкове твердження про існування писаря Міхаеля Зозера, про якого писав А. Чоловський: *Петришак Б.* Міські писарі Львова другої половини XIV–XVI ст.: просопографічне дослідження. Машинопис кандидатської дисертації. – Львів, 2010. – С. 227–228.

¹⁰ Див. табл. 1.

¹¹ *Крип'якевич І.* Львівська Русь... – С. 16.

¹² *Kapral M.* Ulica Ruska we Lwowie w XVI wieku: topografia, mieszkańcy, instytucje // *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej.* – Warszawa, 2015. – Nr 2. – S. 293.

¹³ Najstarsza księga... – S. 18. – Nr 112.

¹⁴ Ibidem. – S. 19. – Nr 119.

¹⁵ Ibidem. – S. 7. – Nr 34; S. 19. – Nr 117.

¹⁶ Ibidem. – S. 87. – Nr 532; S. 88. – Nr 538; s. 100. – Nr 604–605.

¹⁷ Ibidem. – S. 18. – Nr 115.

¹⁸ Ibidem. – S. 66. – Nr 402.

Ще один частіше зафіксований на сторінках кодексу українець – Ходорич (Ходорець, Федорець) згаданий як власник будинку на Татарській (згодом Краківській) вулиці. Очевидно, сам він був доволі великим, оскільки багато бажаючих хотіли його придбати – священник Захарія, жиди Шльома і Шано, Петро Саксон, Хода, сестра Ходорича (разом з сином Михайлом) і Якуш Шеляк¹⁹. Отець Захарія, окрім будинку Ходорця, купив також – разом з Йоганном Орлом та Іваном русином – один лан від Зозера²⁰. Інший священник – Семен – придбав 1386 р. будинок від Грегора фарбівника, а через два роки – терен з усіма будівлями на ньому від Анни, доньки Якуба вірменина²¹.

Охрім русин у 1385 р. продав свій дім позаду дому райці Миколая Шилера священнику Дмитру²². Оскільки М. Шилер мав багато нерухомості, втім й на Ринковій площі²³, складно локалізувати цю конкретну. Будинок та інші добра продав Томашу, слугі Ничка Клеппеля з Кракова, Щірбей русин (за 7 марок)²⁴. 1385 р. Михалко і Коста, русини, так само відпродали свій будинок, розташований коло покійної Векнини, дружини Йогана Слікенпфіля, останньому²⁵. Гриць Прикляк продав дім біля Норадина, перекладача, Йоанові, католику²⁶. Усі ці будівлі також не вдалося локалізувати. Крім будинків і земельних ділянок, українці продавали й крамниці – ятки, зокрема, різницькі (див. нижче).

Родини українців. Не завжди, однак, і не часто русинів згадано в актових записах разом з членами родини. Єнч русин (Іван, Iencz Rutheni) (І. Крип'якевич також називає його "Янча") був сином Івана русина (Johannis Reuse, Rutenus), на час укладання запису вже покійного, мав сестру (невідому з імені) та племінника Миколая Гязера²⁷. Яцько русин (Iaczko Ruthenus), золотар, був сином Марії русинки (можливо, ідентичної з Машею)²⁸. Ходорець мав сестру Ходу та племінника Михайла, Михалко і Кость (Коста), які продавали свій спільний будинок, очевидно, були також у родинному пов'язанні. Петро, син покійного Миколи русина, доводився кривним Пйотру Ізенгуттелю, знаному львівському райці²⁹.

Соціальна ерархія. Усі українці, які з'являлися на сторінках міської книги, належали до міщанського стану. Оскільки книг прийнять до міського права за цей період немає³⁰, не можна підтвердити, чи вони були повноправними міщанами, чи лише формально входили до міської спільноти. Питання виникає лише до прибулих – Івана смолянина, киянина Доброгаста, Прокопа з Поділля. У контексті справ, які розглядалися за їхньої участі, – боргові розписки, свідчення – припускаємо, що це були багатші люди (можливо, купці), які мали торгові інтереси у Львові³¹. Так, у 1385 р. львів'янин Миколай Кизеветер, райця,

¹⁹ Kapral M. Ulica Ruska... – S. 20. – Nr 126–128; S. 20. – Nr 134; S. 27. – Nr 172, 176.

²⁰ Ibidem. – S. 20. – Nr 129.

²¹ Ibidem. – S. 65. – Nr 399; S. 108. – Nr 660.

²² Ibidem. – S. 52. – Nr 324.

²³ Ibidem. – S. 31. – Nr 200.

²⁴ Ibidem. – S. 32. – Nr 208.

²⁵ Ibidem. – S. 42. – Nr 263a.

²⁶ Ibidem. – S. 51. – Nr 317a.

²⁷ Ibidem. – S. 10. – Nr 57; S. 18. – Nr 115; S. 87. – Nr 532.

²⁸ Ibidem. – S. 18. – Nr 112. Власне Марія русинка є одним з прикладів несумлінного внесення інформації до вказівника видання А. Чоловського – там вона фігурує лише як мати Яцька золотаря (S. 133), однак

І. Крип'якевич подав їй ім'я.

²⁹ Najstarsza księga... – S. 120. – Nr 723.

³⁰ В опублікованому виданні реєстрів прийнять є один впис за 1388 р., однак Орест Заяць вважає, що його умовно можна вважати чистовим, тому що він походить з протокольної книги і є одиноким, а, отже, такі списки до наших днів не збереглися: Заяць О. Громадяни Львова XIV–XVIII ст.: правовий статус, склад, походження. – Київ; Львів, 2012. – С. 14.

³¹ Наприклад, купці зі Смоленська в подальших роках продовжували вести торгівлю з львів'янами: Капраль М. Смолянин Гермудла у Львові в 1467 році // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2010. – Вип. 45. – С. 545–550.

який разом зі своїм зятем Міхалом зі Смотрича заборгував Доброгасту з Києва (Куауіа) 20 марок, засвідчив, що Міхал повернув свою половину боргу³². Натомість Івана смолянина оскаржив Мацей Клиш, католик, за несплату 4 марок боргу³³. Гість з Поділля – Прокіп – виступав свідком у суді на стороні Гано Тимича в його процесі з Амброзієм із Городка³⁴.

В актових записах зустрічаються представники різних професій. Наприклад, Яцько русин був золотарем – доволі рідкісний задокументований фах серед українців, який забезпечував можливість значних заробітків. Також українці володіли й так само немало прибутковими різницькими ятками, отже, були різниками. Їхні власники – Лено русин і Гешка русинка – продали їх, відповідно, Франкові Фойтчину та Георгію Ернесту (1384)³⁵.

Пелеш русин (не вказаний в І. Крип'якевича) мав позичкові справи з Бартошем пивоваром, однак той зміг викупити свою заставу у вигляді сукна з Едінгу³⁶. Можливо, Пелеш сам торгував сукном, якщо прийняв його як заставний предмет.

Окрім міщан, у міських записах фігурували й православні священнослужителі. Їх завжди означували терміном “sacerdos”, тобто “священик”. Таких осіб виявлено п'ятеро – Данило, Дмитро, Захарія, Семен і Ходор (Федір?). Останній з них у записі від 17 серпня 1386 р. згаданий не тільки як “sacerdos”, а й водночас також “presbiter” (обидва поняття, фактично, були синонімами)³⁷. Що цікаво, всі священики посідали нерухомість у місті й активно її купували, також і від своїх співвітчизників (див. вище), робили дрібні позики, тобто за майновим статусом були заможнішими. Так, священик Ходор позичив 1 ½ сотню грошей Маші (sic!) русинці на викуплення заарештованого будинку³⁸.

Контакти всередині/поза межами громади. Вище коротко описано, як українці активно виступали учасниками угод купівлі-продажу різної нерухомості, позичали та брали в борг певні суми грошей. Відбувалося це як у межах своєї громади, між собою, так і з представниками інших етнічних громад, осілих у місті. Наприклад, Єнч русин 18 листопада 1382 р. виступив перед гайним судом як боржник жиди Шльюми (взяв у борг 2 ½ марки)³⁹. Варто зауважити, що зазначений жид був активним кредитором львівських міщан. Данило священик 2 березня 1384 р. звільнив Атлабея вірменина від оскарження за його володіння⁴⁰. Пелеш русин позичив під заставу Бартошеві пивовару, ймовірно, представнику польської громади⁴¹. Іноді володіння продавалися у межах своєї громади. Уже згадувалося про участь священиків у купівлі нерухомості від українців. Однак показово, що інші українці (за одним винятком) не брали участі в таких операціях. Очевидно, вони не володіли достатньо значним капіталом, аби позмагатися за нерухомість, на яку претендували інші, заможніші співгромадяни.

* * *

Українська громада на сторінках найдавнішої актові книги львівського магістрату залишила певні сліди активного життя у Львові. Вона не виглядає дуже показною, це люди, переважно, з невеликими статками, які не провадили ширших міжнародних торгових акцій, не мали на руках значнішого капіталу й

³² Najstarsza księga miejska... – S. 35. – Nr 229.

³³ Ibidem. – S. 70. – Nr 430.

³⁴ Ibidem. – S. 100–101. – Nr 606.

³⁵ Ibidem. – S. 26. – Nr 171; s. 27. – Nr 173.

³⁶ Ibidem. – S. 59–60. – Nr 366.

³⁷ Ibidem. – S. 66. – Nr 401.

³⁸ Ibidem. – S. 66. – Nr 401.

³⁹ Ibidem. – S. 10. – Nr 57.

⁴⁰ Ibidem. – S. 22. – Nr 146.

⁴¹ Ibidem. – S. 59–60. – Nr 366.

не вкладали його в нерухомість. Однак це лише одне джерело, аналіз якого не може відтворити усього життя українців у рамках міського організму, організованого на засадах магдебурзького права. Найчастіше, найдавніша міська актова книга фіксує тільки економічно-господарську сторону відносин, адже українці виступали як продавці свого нерухомого майна – будинків, крамниць, земельних ділянок. Вони боргували й повертали борги як представникам своєї громади, так й інших – католикам, жидам, вірменам. За професіями серед них виступають як ремісники (золотар, різник, можливо, суконовал), так і представники Церкви. Поза цими аспектами, упродовж короткого зафіксованого проміжку часу можна ідентифікувати, принаймні, кілька родин українців, які мешкали в Середмісті і на передмістях та були пов'язані між собою родинними зв'язками.

Жоден з наявних записів не відкликається до давніших часів й не пропонує, бодай, натяку на ситуацію з-перед входження Львова до складу Польщі й вихід на перший план у ньому магдебурзького міста. Таке відсилання можна вбачати, хіба, в задокументованих особах декількох священиків, наявність яких вказує на достатньо розбудовану мережу чинних на той час на терені міста українських парафіяльних храмів, що її складення однозначно випадало би співвідносити з попередніми, княжими часами історії Львова.

Табл. 1. Українці в найдавнішій актовій книзі магістрату міста Львова 1382–1389 рр.

№ п/п	Ім'я, прізвище/прізвисько	Рік згадки	№ запису
1.	Jencz Ruthenus, filius Johannis Reuse	1382-3, 6–8	57, 115, 401, 532, 604–605
2.	Johannes Reuse	1382	57, 401, 532, 538
3.	Jaczko aurifaber Ruthenus	1383	112
4.	Maria, mater Jaczka Rutheni	1383	112
5.	Pueri Hankonis Reuse	1383	119
6.	Zachary sacerdos Ruthenicalis	1383	126, 129
7.	Chodorycz	1383-4	126, 127, 128, 134, 172, 176
8.	Ywan Ruthenus	1383	129
9.	Danyel sacerdos Ruthenicalis	1384	146
10.	Leno Ruthenus	1384	171
11.	Choda Ruthena, soror Chodoricz	1384	172
12.	Michael, filius Chodae Ruthenae	1384	172
13.	Heschka Ruthena	1384	173
14.	Sczirbey Ruthenus	1384	208
15.	Dobrogast de Kyauia	1385	229
16.	Michalko Rutenus	1385	263a
17.	Costa Rutenus	1385	263a
18.	Hrycz Pryklak Ruthenus	1385	317a
19.	Ochrym Ruthenus	1385	324
20.	Dymytrius sacerdos Ruthenicalis	1385	324
21.	Pelesch Rutenus	1386	366
22.	Symon sacerdos Ruthenorum	1386	399
23.	Masza Rutena	1386	401

24.	Chodor sacerdos Rutenicalis	1386	401
25.	Ywan Smolenyn	1386	430
26.	Procopius de Podolia	1388	606
27.	Symon sacerdos Rutenicalis	1388	660
28.	Petrus filius quondam Nicolai Rutheni	1389	723
29.	Nicolaus Ruthenus	1389	723

Джерело: Najstarsza księga miejska... – S. 1–153.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів